

Iš monografijoje pateiktų duomenų susidaro įspūdis, kad nuo XVIII amžiaus pabaigos staiga visuotinai imta vartoti pavardes (p. 100 ir kitur). Taip galėjo atsitikti nebent tik įvedus griežtesnę žmonių registraciją ar gyventojų surašymą (pirmasis įvyko tik 1789 m.). Nebandyta paaiškinti, kodėl taip atsitiko.

Autorė labai nenoromis pripažįsta pavardžių kilmę iš dvikamienių asmenvardžių trumpinių. Beje, šis pavardžių kilmės šaltinis bemaž visai ignoruojamas ir „Lietuvių pavardžių žodyne“ (žr. *Baltistica* XXIV(1), 1988, 100–101), kurio bendraautorė yra V. Maciejauskienė. Bet juk tokia pavardžių daryba yra neabejotinas faktas. Jos anaipatol neignoravo didieji mūsų asmenvardžių tyrėjai K. Būga (žr. jo RR I 233–269) ir A. Salys („Gimtoji kalba“, 1933, p. 49–51, 69–74, 86–96, 121–122). Skaitytojui liks nesuprantama, kodėl pavardžių, kilusių iš krikščioniškų asmenvardžių trumpinių, turime labai daug, o kilusių iš lietuviškų asmenvardžių trumpinių, pasak autorės, beveik nėra. Juk lietuviški dvikamieniai asmenvardžiai dažnu atveju buvo net ilgesni už krikščioniškuosius ir jau vien todėl turėjo būti trumpinami (ir dabar tebetrumpinami!). Jie neišvengiamai turėjo duoti pradžią pavardėms, tik tokias dabar ne visuomet lengva atskirti (dėl aiškios etimologijos) nuo pravardinės kilmės pavardžių. Tai matyti iš autorės įvairiomis progomis pateikiamų pavyzdžių. Ignoruoti šį pavardžių darybos tipą negalima. Iš tikrųjų senovinių dvikamienių vardų trumpiniai ir tolesni jų priesaginiai vediniai davė pradžią daugybei mūsų dabartinių pavardžių. Šis darybos būdas atliko reikšmingą vaidmenį antroponimikos raidoje. Neabejoju, kad ateityje tyrėjai jį kaip reikiant išryškins.

Lietuvių pavardžių slavavimo procesui autorė skyrė reikiamą dėmesį ir jis objek-

tyviau atspindimas negu „Lietuvių pavardžių žodyne“ (plg. *Baltistica* XXIV (1), 94–105). Turiu tik vieną pastabą. Nagrinėdama priesagų *-ovič*, *-evič* pavardes ir jas siedama su turinčiomis *-sk-* tipo priesagas (*-ovski*, *-evski*...), autorė elgiasi ne visai metodiškai: atsižvelgia tik į kilmę iš krikštavardžių ar kitokių asmenvardžių. Bet juk tai turi antraeilę reikšmę. Tik lyginimas kilusių iš asmenvardžių su kilusiomis iš vietovardžių (pirminė lenkų *-sk-* funkcija!) galėtų parodyti tikrąją padėtį bei slavavimo kryptį.

Dažnų smulkmenų. Pavardės *Augaitis*, t.y. *Augaitis*, nereikėtų besąlygiškai priskirti prie lietuviškos kilmės asmenvardžių (p. 92). Lietuvoje daug kur krikštavardis *Eugenijus* liaudyje virto *Augis*. Šakniai *aug-* kai kuriose pavardėse pradžią galėjo duoti ir *Augustas* („Lietuvių pavardžių žodynas“, I, 136). P. 127–129 parašymų *Budrys*, *Budris* ir pan. lyginimas su dabartinėmis pavardėmis *Budrys*, *Budris* skaitytojui savaime perša mintį, kad XVIII a. dokumentuose buvo skiriamas galūnės balsio ilgumas. Iš tikrųjų taip nėra. Ne pro šalį būtų buvę tai paaiškinti.

Zigmas Zinkevičius

Vilius P e t e r a i t i s, *Mažoji Lietuva ir Tvanksta*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, 455 p.

Ši stambi Mažosios Lietuvos fondo ir Mokslo ir enciklopedijų leidyklos išleista tyrinėtojo Viliaus Pėteraičio knyga turi tikslą išnagrinėti senuosius Mažosios Lietuvos vandenvardžius ir įsigilinti į krašto istoriją, tautos dalies tolimus laikus. Daug tokių vandenvardžių yra užfiksuota iš gyvųjų neseniai buvusių lietuvių šnektų, kitur jau po karų marų ir kitokių kataklizmų skambančių vokiškai, lenkiškai ar pervadinti idėjiškai rusiškai.

Gana svarbų lietuviškų vandenvardžių ir kitų vietovardžių identifikavimo klausimą senasis lietuvininkas V. Pėteraitis iš savo senelių yra paveldėjęs, bet dalis yra transponuota iš vokiškų ar lotyniškų dokumentų. Autorius yra rėmėsis J. Gerulio, W.Fenzlau, A. Salio, ypač K. Būgos darbais, po pasaulį išsibarsčiusių ir susibūrusių į Mažosios Lietuvos draugiją žmonių informacija, archyvų medžiaga. V. Pėteraičio padirbėta daug. Gaila tik, kad ne visada aišku, kuris hidronimas yra autentiškas, o kuris rekonstruotas. Ten, kur autorius iš gyvosios tarmės, iš savo aplinkos žmonių nurodo autentišką formą, kurios nežinotos ankstesnių tyrėjų, tai yra nemažas knygos privalumas: *Dumblinė*, *Dumbėlė* (p. 82), *Gaūdikė* (p. 90), *Gedvilė* (p. 91), *Grūzdupė*, *Kruteinė*, *Lakūtė*, *Maurupė* (p. 144), *Ringa*, *Rokà* (p. 147), *Puřmalė* (p. 143), *Rūdinis* (p. 148), *Stuřbrė* (p. 159), *Šutupis* (p. 164) ir t.t.

Vienas iš svarbiausių knygos uždavinių buvo autentiškų formų nustatymas, nes daug kur lietuvių kalba prieš keletą šimtų metų užgesusi, nuėjusi į amžinybę. Ne vienas vandenvardis yra rekonstruotas iš vokiškų, lotyniškų ir ne vienu atveju svyruoja.

Knygą sudaro kelios dalys: Mažosios Lietuvos ir Tvankstos plotas. I. Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vandenvardžių etimologinis žodynas; II. Mažosios Lietuvos ir Tankstos vandenvardžių daryba; III. Vandenvardžių suskirstymas pagal reikšmę ir kilmę; IV. Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vandenvardžių analizė. Įdomiausi ir reikšmingiausi yra pirmieji trys skyriai, iš kurių matyti visas tyrinėjimų svarbumas, pobūdis ir reikšmė. Kiti daugiau yra pasikartojimo ir aprioriško teigimo rezultatas.

V. Pėteraitis yra pervertęs kalnus medžiagos, įvairių straipsnių, dirbęs archyvuose, todėl yra sukaupęs tokią didžiulę daugybę faktų. Jis turėjo kaip koks archeologas iš šukių atkurti visą viso krašto hidronimų sistemą, ją išskedenti, parodyti vartojimo ypatybes. Ne vieną faktą užrašė iš savo artimųjų, kitų po pasaulį išsibarsčiusių klaipėdiškių ir Prūsų Lietuvos žmonių. Kiek abejonių kelia iš įvairių šaltinių surašyti papildomi faktai, aiškiai diskutuoti. Pvz., *Aimantas* (p. 60), tėra tik *Eimėnys*; visai nebaltiškai skambanti yra *Alkanasaitė*, *Alkainasaitė* (p. 62); *Aplenkė* (=Oplankė) – p. 64; *Bànė* (=Bonė) – p. 73; formos *Dánė* nežinoma (p. 79) – visu paupiu girdėta tik *dànė* (net *dàn'ėje* 1960–1970 metais jau buvo apnykusi, tik senesniųjų vieno kito tarta); *Goberjiškiai* priebalsio *j* negali turėti, čia apskritai koks riktas (p. 93); *Graštupė* yra tik prastos rašybos faktas (p. 94), turime tik *Grāztupe*; kaimas yra *Gindūliai*, upė *Gindūlė*, o *Anduliai* (p. 103) yra germanizmas; tik raštų forma yra *Liepūna* (p. 117), egzistavo tik *Lieponà*; *Ragnytė* (p. 144) lietuvių nėra paliudyta – galima spėlioti (priesagos *-ytė* su forma *Skirvytė* nereikėtų lyginti, nes gyvoji kalba vietoje turėjo *Skirvyčià*: *sk'ervič'ō's platōs vandō*, *i' sk'ervič'ė paskēndā* (Rūsne) ir dešimtys kitų pavyzdžių apie Rūsne, Kintūs, Šilutę); forma *Rūsnia* (p. 149) nežinia iš kur atsiradusi – iš *rōsnė* gali būti tik *Rūsne*; *Šāktarpis* (p. 160) yra bendrinis žodis, ne hidronimas – tai laikas, kai tik užsideda ledas; *Šyšià* (p. 163) irgi yra nebuvelė – tai tik dėl vokiškos rašybos iškreipta *Šyša*; *Valgums* irgi ne hidronimas, o uosto dalis (p. 174).

Labai svarbu ir tarmiškųjų vietovardžių transponavimas. Daugeliu atvejų autorius rašo preciziškai, tinkamai pagal

atliepimo dėsnius. Veikalui gali kenkti įtariamai iškraipyti (raštu) faktai. J. Užpurvio pateikta *Grodė* yra donininkavimo faktas, ji taip tik ir tevadinama, kaip ir *dô-na, dô-k* (p. 94); *Gryžupė* gali būti irgi *ie > e, i* tuose kraštuose (apie Saugàs, Priekulę); *Gūja* taisytina į *Gujà* (p. 95); *Ysė* (p. 97), *Ysrà* (ten pat) yra tik rašybos reikalas (p. 97, 98) – turi būti *Īsė, Įsrà*; iš tarimo *l'ēit'ē* || *lēit'ē* galima bendrine kalba rašyti tik *Leitė*¹ (p. 118); *Mirgluonas* atsirado iš dvibalsio *uo* ir *o* maišymo (p. 126) – turimas tik bk *Mirglonas*; *Nemunintas* (p. 131) yra netikusiai rekonstruota iš *naman'ints*: *-nts* yra ne *-tas*, bet *s* pakeista *ts* po *n* – yra tik *Nemanynas* (plg. *Merti'nts* – *Mertynas* ir kt.²); *Osa, Osaitė*, atsiradusi iš *Uosa, Uosaitė* dėsningai (p. 132–133), yra tik *dēsningos* fonetikos variantai, kažin ar yra pirminiai; *Prėglius* (p. 141) irgi atsirado dėl *ie* ir *ė* maišymo; be reikalo tarmiškasis *v'e·v'ė·ržos* (net iš J. Užpurvio artimųjų lūpų girdėtas, anksčiau K. Būgos užrašytas) turi įrašytas gretutines formas *Vieviržė, Vėviržė* – nekirčiuotasis *ve·* gali būti tik *vei*; *Žiopsis* yra *Žūpis* (taria *žūpis*) – p. 188.

Tai yra grynai tarmės faktų transponavimo į bendrinę kalbą dalykai. V. Pėteraičiui neturint po ranka atitinkamos literatūros, daug kas galėjo nepatekti į tyrinėjimo akiratį. Čia tie dalykai ir primenami.

¹ W. F e n z l a w, Die deutschen Formen der litauisches Orts- und Personennamen des Memelgebiets, Halle/Salle, 1936, p. 138.

² J. Gerullis ir Ch. Stang'as, Žvejų tarmė Prūsijoje, Kaunas, 1933, 100.

Etimologijos visada turi spėjimo elementų, todėl tik spėjimus jau traukti į reikšmių skyrius (taip yra nesėkmingai kažkada daręs ir A. Vanagas³), yra labai rizikinga. Skyrius (p. 217–244) įdomus skaityti, kelia daug minčių, bet turi daug hipotetiškumo (be to, kartojamos tos pačios žodyno mintys vos ne tais pačiais žodžiais ir sakiniiais).

V. Pėteraičio, begalinio darbštuolio, knyga yra verta didžiausio dėmesio. Tai pasiaukojusio žmogaus darbas. Per ilgus metus jo sukaupta unikalios medžiagos, ji moksliskai sutvarkyta ir pateikta mokslo reikalams. Prūsų Lietuvos istorikams, visiems kalbininkams tai bus visada reikalinga knyga, labai laiku pasirodžiusi, daugelį nudžiuginusi. Darbo be trūkumų nebūna, abejonių gali (ir turi) kilti, bet nematyti didelių užmojų neturėtume. Reikia geru žodžiu paminėti Mokslo ir enciklopedijų leidyklą, gražiai išleidusią šią stambią knygą. Ypač sveikintini Mažosios Lietuvos fondo žmonės, po didesnę kruopą ir mažesnę kruopelę sudėję pinigų išleisti šią knygą, rėmę ir skatinę autorių.

Vytautas Vitkauskas

³ A. V a n a g a s, Lietuvių hidronimų semantika. – LKK XXI, 1981, p. 49–120.